

MINT ÜLKELERİ İÇİN TURİZM GELİRLERİNİN YAKINSAMASI: DOĞRUSAL OLMAYAN PANEL BİRİM KÖK TESTİ BULGULARI

CONVERGENCE OF TOURISM RECEIPTS FOR MINT COUNTRIES: NONLINEAR PANEL UNIT ROOT TEST FINDINGS

Gökhan KONAT^a, Ayşegül HAN^b

^aDr. Arş. Gör., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Ekonometri Bölümü, Bolu, Türkiye.

ORCID: 0000-0002-0964-7893

E-posta:

gokhan.konat@inonu.edu.tr

^bDoktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi, Ekonometri Bölümü, Malatya, Türkiye.

ORCID: 0000-0002-3390-2129

E-posta:

aysegullhann@gmail.com

Sorumlu Yazar:

Gökhan Konat

Makale Türü

Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi

10.02.2021

Makale Kabul Tarihi

30.04.2021

ÖZ

Amaç - Geleceğin ekonomisi olarak adlandırılan MINT (Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye) ülkelerinin turizm gelirlerine yönelik yakınsama hipotezinin geçerliliğinin sınanması amaçlanmaktadır.

Yöntem - Çalışmada 1995-2019 dönemini kapsayan yıllık turizm gelir verileri kullanılmıştır. Doğrusal olmayan panel birim kök testi ile yapılan sınamada iki rejimli otoregresif (TAR) model kullanılmıştır. Panel TAR modelinde rejimlerin hem tek tek hem de birlikte durağanlığı sınanmaktadır.

Bulgular - İlk olarak, MINT ülkeleri için turizm gelir serisinin doğrusal olmadığı ve iki rejim arasındaki geçiş ülkesinin Meksika olduğu sonucuna varılmıştır. Seri hem birinci ve ikinci rejimde hem de birlikte ele alınan rejimde durağan çıkmıştır. İlk ve birlikte ele alınan rejimde nispi yakınsama söz konusu iken ikinci rejimde mutlak yakınsama söz konusudur.

Sonuç - Turizm gelirleri ekonomide kazanç sağlamada, istihdamın artmasında ve ekonomide oluşan dengesizliklerin düzeltilmesinde önemli bir araç olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Turizm Yakınsaması, Panel Birim Kök, Doğrusallık, Panel TAR.

JEL Kodları: O11, Z32, C1

ABSTRACT

Purpose - In this study, tourism receipts of MINT countries (Mexico, Indonesia, Nigeria and Turkey) which called the economy of the future aims to test the validity of the convergence hypothesis.

Methodology - Annual tourism income data covering the period 1995-2019 were used. The two-regime autoregressive (TAR) model was used for testing the nonlinear panel unit root test. In the panel TAR model, the stagnation of regimes both individually and together is tested.

Findings - First, it is concluded that the tourism income series for MINT countries is not linear and the transition country between the two regimes is Mexico. The series has been stationary both in the first and the second regimes and in the regimes taken together. While there is relative convergence in the first regime and the regime discussed together, there is absolute convergence in the second regime.

Conclusions - Tourism revenues are important tool for gaining in the economy, increasing employment and correcting the imbalances in the economy.

Keywords: Tourism, Tourism Convergence, Panel Unit Root, Linearity, Panel TAR.

JEL Codes: O11, Z32, C1

1. GİRİŞ

Turizm sektörü, dünya çapında en büyük potansiyele sahip faaliyet sektörlerinden biri olduğunu ispatlamıştır. Gerçekte, sektör uzun zamandan beri hem değer hem de istihdam yaratmanın gerçek bir kaynağı olmaktadır. Son derece önemli olan turizm gelirleri, bazen hiçbir şeyin olmadığı bazı bölgelerin gelişiminde belirleyici bir

rol oynamaktadır (Estevão, ve diğerleri, 2017, s. 31). Turizm, küresel ekonomik toparlanmayı hızlandırmanın yanı sıra çağdaş bir büyüme motoru olarak kabul edilmektedir. Turistlerin yapmış oldukları harcamalar ve turizmle ilgili diğer faaliyetler yoluyla döviz gelirlerindeki artış, ülkelerin döviz rezervlerini derinleştirme ve ödemeler dengesi durumunu iyileştirme araçları sağlamaktadır. Bu, ekonomik faaliyetler yalnızca önemli katma değer yaratmaz aynı zamanda çekme etkisi ile diğer ekonomik faaliyetlerin gelişimini yönlendirme kapasitesini de yansıtan çarpan etkisi oluşturarak önemli katkı sağlamaktadır. Turizmden elde edilen gelir, sadece gerekli sermaye mallarını ithal etme şansını artırmakla kalmaz, aynı zamanda ev sahibi ülkelerin vergi gelirlerini de artırır (Solarin, 2014, s. 77-78). Dolayısıyla dünya genelinde en hızlı gelişim gösteren ve büyüyen dallar arasında yer alan turizm sektörü, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde iktisadi kalkınmanın gerçekleşmesinde ve kalkınma seviyesinin gelişim göstermesinde hizmet sektörlerinin en önemli bileşeni olarak kabul edilmektedir (Özcan ve Erdoğan, 2017, s. 425). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinde hizmet ve turizm sektörlerinin ekonomideki payının, tarım ve sanayi sektörlerine oranla daha çok artış göstermesi, iş kapasitesinin, petrol, gıda, otomotiv vb. ana endüstrileri aşacak düzeylere erişmesi, süreç dâhilinde oluşan ekonomik daralma dönemlerinde bile gelişimini ve büyümesini devam ettirmesi gibi durumlar bunun en temel sebepleri arasında ifade edilmektedir. Bu açıdan dinamik bir yapısı bulunan turizm sektörü, ülke ekonomilerinde, finansal ve mali dengesizliklerin ortadan kaldırılmasında, istihdam seviyesinin yükseltilmesinde ve iktisadi kalkınmanın sağlanmasıyla kalkınma seviyesinin gelişim göstermesinde önemli bir faktör olarak ele alınmaktadır (Bahar ve Kozak, 2013, s. 18).

Son yıllarda dünya çapında hizmetler sektörünün gayri safi yurt içi hasıladaki (GSYİH) payı gittikçe artmaktadır. Buna paralel şekilde, bir hizmet sektörü olan turizm de hızlı bir gelişim göstermekte ve turizm etkinliklerinin dünya ekonomisi bakımından önemi gittikçe artmaktadır. Sonuç olarak pek çok ülkede turizm GSYİH'nın büyük bir bölümünü ve istihdamın önemli bir kısmını meydana getirmektedir. Ayrıca, turizmden sağlanan uluslararası döviz gelirleri dış ticaret ve cari açığın finansmanına önemli düzeyde destek sağlamaktadır. Bölgesel açıdan da turizm, bilhassa emek yoğun üretim yapısından dolayı az gelişmiş yerlerdeki işsizlik probleminin ortadan kaldırılmasına ve tarımda kaybedilen rekabetin yeniden kazanılmasına katkıda bulunabilecek bir sektör durumundadır (Bahar ve Kozak, 2007, s. 61). Buna ek olarak, turizm doğrudan ve dolaylı şekilde tarım, üretim, ulaşım, inşaat, ticaret, yeme-içme, iletişim, konaklama, bankacılık ve sağlık hizmetleri gibi pek çok sektör yayılmanın yansımasıyla etki etmektedir (Proença ve Soukiazı, 2008, s. 792). Turizm sektörü bu açıdan kişisel hizmet ve ürün sağlayan; uçak firmaları, tren, deniz yolları, kiralık araba firmaları, seyahat pazarlamacıları, restoranlar, pansiyonlar, toplantı merkezleri vb. bazı büyük bazı küçük iş dallarından meydana gelen 41 farklı sektörü kapsayan bir yapısı bulunmaktadır (Lundberg, ve diğerleri, 1995). Yurtiçi turizm talebinin canlandırılması yönüyle de turizmin iktisadi gelişmeye olumlu etki ettiği bilinmektedir. Turistlerin gereksinimi olan hizmet arzının karşılanması kapsamında, gerçekleştirilecek bütün yatırımlar turizme dayalı şekilde ulusal ekonomilerin gelişimini sağlamaktadır (Proença ve Soukiazı, 2008, s. 793). Bundan dolayı, turizm ve diğer sektörler arasında güçlü bir ilişkiden bahsedilmektedir.

Turizm gelirlerinin zengin ülkelere daha yoksul ülkelere, gelişmiş ülkelere gelişmekte ve az gelişmiş ülkelere doğru dağılımına destek sağlayarak ülkeler arasında yakınsamaya da yol açmaktadır. Böylelikle turizm bölgesel gelişmeye de destek sağlamakta ve bölgesel ekonomik farklılıkların azaltılmasına olanak sağlamaktadır. Sektöre yapılacak bütün yatırımlar, kısa vadede etkisini göstererek geri kalmış bölgelerin gelişimini olumlu olarak etkileyebilecektir (Proença ve Soukiazı, 2008, s. 792-793). Turizm harcamaları, yabancı döviz gelirleriyle ödemeler dengesine olumlu destek sağlamakta ve turizmin ilerlemesiyle beraber bir ülkenin ulusal ekonomisi için oldukça önemli bir gelir kaynağı olmaktadır (Kim ve Chen, 2006, s. 925). Turizm sektöründen elde edilen bu gelir, iktisadi gelişme ve kalkınma için, diğer sektörlerle gereken mal ve hizmetlerin ithalatında değerlendirilmektedir (McKinnon, 1964, s. 388). Buradan yola çıkarak; bir gelişme stratejisi şeklinde turizmin iktisadi gelişmeye yol açacağına yönelik teorik dayanak, ihracat ve iktisadi gelişme alan yazınından kaynaklanmaktadır (Vanegas ve Croes, 2003, s. 317). Bu da iki şekilde meydana gelmektedir: Öncelikle, yerel sektörlerle yabancı destinasyonlar arasındaki rekabet, etkinliğin çoğalmasına neden olmaktadır. İkincisi ise, yerel işletmelerin ölçek ekonomilerini geliştirerek faaliyette olmaları iktisadi gelişmede olumlu bir etki oluşturmaktadır (Proença ve Soukiazı, 2008, s. 793).

1950'li senelerin ardından dünya GSYİH'sından daha hızlı ilerlemesi olan uluslararası turizm sektörü, dünyanın en önemli sektörlerinden biri haline gelmiştir. Sonuç olarak 1975'den 2000 senesine kadar geçen sürede turizm, dünya GSYİH'sından 1,3 kat daha hızla gelişmiştir (Issa ve Altınay, 2006, s. 361). Bunda şüphesiz, dünya çapında hizmetler sektörünün de bir bütün şeklinde gelişmesinin payı bulunmaktadır.

Günümüzde turizm artık hizmetler sektörünün oldukça önemli ve vazgeçilmez bir parçası durumuna ulaşmıştır (Pizam, 1999, s. 10). Dünya turizm gelirlerinde meydana gelen yükseliş, bu sektörden pay elde etmek isteyen ülkeler arasında meydana gelen rekabeti gün geçtikçe daha da yükseltmektedir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse Dünya Ticaret Örgütü (2010) raporuna göre, 1980 senesinde 288 milyon olan uluslararası turist sayısı 2009 senesinde 880 milyon olmuştur. Benzer olarak, uluslararası turizm gelirleri de, 102 milyar \$'dan 852 milyar \$'a ulaşmıştır. Dünya Ticaret Örgütü'ne göre, bu rakamların 2050 yılında 2 milyar kişi ve 2,1 trilyon \$ olması tahmin edilmektedir. 2050 senesinde de dünya çapındaki iç ve dış turizm gelirlerinin toplam olarak 24,2 trilyon \$ olacağı tahmin edilmektedir. Bu kapsamda, bilhassa son 40 sene turizmdeki gelişmenin; istihdam, döviz gelirleri, GSYİH, ödemeler dengesi ve küresel ekonomide oldukça olumlu etkisinin olduğu ifade edilebilir (Tse, 2001, s. 277).

Turizm gelirlerinin yakınsama hipotezi kapsamında incelendiği çalışmada ilk olarak konuya ilişkin teorik bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde literatür taraması yapılmış ve sonrasında konuya ilişkin analiz bulguları tablolandırılmıştır. Doğrusal olmayan panel birim kök yönteminin kullanıldığı çalışmada 1995-2019 yılları için bir analiz yapılmıştır. Geniş bir perspektiften araştırılmaya çalışılan çalışmada yıllık veriler kullanılmıştır. Kullanılan yöntemin güncelliği ve veri setinin kapsamıyla çalışmanın literatüre katkı sunması beklenmektedir.

2. YAKINSAMA HİPOTEZİ VE TURİZMDE YAKINSAMA

Yakınsama, serbest ticaretin gerçekleştiği ekonomik yapılarda gelişmekte olan ülkelerin ticaret yardımıyla gelişmiş ülkelerin gelir düzeyini yakalayacağı varsayımı üzerine kurulmuştur. Neoklasik büyüme teorilerine dayandırılan yakınsama hipotezi ülkelerin sadece büyüme alanında değil aynı zamanda turizm, enerji, para ve maliye politikaları alanına uygulanabileceği görülmüştür (Ulucak, 2018, s 30). LaFree (2005), yakınsamanın birçok alanda görülmesini teknolojiyle ilişkilendirmiştir. Teknoloji sayesinde genişleyen ulaşım, iletişim ve ticaret ağlarıyla ülkelerin birbirleriyle birçok alanda etkileşimde olacağını savunmuştur.

Neoklasik büyüme modelinin bir önermesi olan yakınsama hipotezinde neoklasik büyüme modeli; göreceli şekilde yoksul ülke veya bölgelerin, daha zengin ülke veya bölgelere göre daha hızlı gelişeceklerini ve zaman içerisinde bu iki grubun kişi başına düşen gelir seviyelerinin yakınlaşacağını tahmin etmektedir. Literatürde yakınsama hipotezi şeklinde kabul edilen bu hipotezin incelenmesi için geliştirilmiş iki temel kıstas vardır. Bunlardan ilki β ve ikincisi ise σ yakınsamadır. β yakınsama, ekonomilerin kişi başına düşen gelirlerinin gelişim düzeyleriyle başlangıç senesine ilişkin kişi başına düşen gelir seviyeleri arasındaki ilişkinin incelenmesine bağlıdır. Bu ilişki negatifse yakınsama, pozitifse iraksamadan söz edilmektedir. β yakınsama, mutlak yakınsama veya şartsız ve şartlı yakınsama olmak üzere iki kısımda ele alınmaktadır. Mutlak yakınsamada, ekonomilerin teknoloji, kurumsal yapı, tasarruf oranı vb. unsurlar bakımından aynı durumda olduğu kabul edilmektedir. Şartlı yakınsamadaysa ekonomiler arasındaki bu gibi farklılıkları belirtecek değişkenler modele ilave edilmektedir. σ yakınsamaysa ekonomilerin kişi başına düşen gelirlerinin yayılmasının değerlendirilmesine bağlıdır. Yayılım ölçüsü olarak da standart sapma ele alınmaktadır. Standart sapmanın zamana bağlı şekilde azalması yakınsamanın varlığını, artmasıysa uzaklaşmanın olduğunu belirtmektedir. σ yakınsamaya alternatif olarak standart sapmanın ortalamaya oranlanmasıyla elde edilen varyasyon katsayısı da ele alınabilmektedir. Varyasyon katsayısında da zaman içerisindeki azalma yakınsamanın olduğunu, artma ise uzaklaşmayı belirtmektedir (Karaca, 2004, s. 2-3).

Yakınsama hipotezinin geçerliliğinin birim kök testi ile sınanmasında bazı avantajlar vardır. Literatür de genellikle yakınsamayı test etmek için beta yakınsaması kullanılmaktadır. Bu yöntem tartışılmış ve Bernard ve Durlauf (1995, 1996) çoklu çıktı dengelerinin varlığında, başlangıç-çıktı regresyonlarında yakınsama yokluğunun sıfır hipotezini reddetme eğiliminin daha yüksek olduğunu göstermiştir. Quah (1993) ise ayrıca, beta yakınsama testlerinde ortalama gelir büyüme oranı ile ilk gelir arasında negatif bir korelasyona güvenmenin, yakınsamanın varlığını önermek için yanıltıcı olabileceğini, negatif bir korelasyonun ülkeler arası çıktıdaki istikrarlı bir varyansa bağlı olduğu göz önüne alındığında yanıltıcı olabileceğini vurgulamıştır (Ivanovski, ve diğerleri, 2020, 128).

Turizm sektörü doğrudan ve dolaylı yansımalarıyla, günümüzde önemli bir kısmını geliştirmiş ve geliştirmekte olan ülkelerin meydana getirdiği dünya çapındaki hâsıla, istihdam ve mal-hizmet ihracatının neredeyse %10'luk bir dilimini karşılamakta ve hizmet ihracatının da hemen hemen %30'unu meydana getirmektedir (UNWTO, 2018). Turizm ekonomide kazanç sağlamada, istihdamın artmasında ve ekonomide oluşan dengesizliklerin düzeltilmesinde önemli bir faktör olarak görülmektedir (Güngör ve Çuhadar, 2005, s. 84-85). Turizm gelirleri ekonomide gelir ve harcamalar üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Turizm

gelirlerinin ekonomide oluşturduğu çarpan etkisi birçok sektör ve alanı etkilemektedir. Turizmden elde edilen gelirler, istihdamın ve döviz kurunun artmasına yol açmaktadır. Ayrıca bu sektör üzerinden elde edilen gelirler ekonomi başta olmak üzere sosyal, politik ve kültürel alanlar üzerinde iz bırakmaktadır (Bingöl, ve diğerleri, 2020, s. 259-260).

Turizm sektörünün küresel iktisadi alandaki konumu gitgide değer kazanmaktadır. Dünyada 20. yüzyılın ilk yarısından sonra iktisadi, politik, sosyo-kültürel vb. açılardan turizm talebini yükselten ilerlemelerin de önemli derecede etkisi vardır (Yılancı ve Eriş 2012: s.207-208). Yükselen turizm talebiyle beraber turizm sektörünün iktisadi yansımalarından daha çok faydalanabilmek ve uluslararası turizm piyasalarından daha çok turist elde edebilmek için belirli bir turizm potansiyeli bulunan, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki rekabet de gittikçe yükselmekte ve farklılaşmaktadır.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki bu rekabetse, politika yapıcılarını, uluslararası turizm piyasalarında daha rekabetçi turizm stratejileri geliştirip uygulamaya yönlendirmektedir (Hepsağ, 2016, s. 178). Bu kapsamda, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde politika yapıcılarının uluslararası turizm piyasalarında takip edilen turizm stratejilerinin etkin olup olmadığının tespit edilmesi oldukça önemlidir ve bu gibi turizm stratejilerinin etkinliğiye turizm piyasalarının yakınsama seviyesinin incelenmesiyle tespit edilmektedir.

Turizm piyasaları için yakınsama hipotezini ilk olarak Narayan, 2006 yılında yapmış olduğu araştırmasında Avustralya turizm piyasalarını inceleyerek öne sürmüştür. Narayan (2006) turizm yakınsamasını, gelen turist sayısı farkının azalması şeklinde ifade etmiştir. Narayan 2007 yılında yapmış olduğu araştırmasında bir ülkenin turizm piyasalarının yakınsama özelliklerini ele almanın önemli olacağını belirttiği iki açı bulunmaktadır. Bunlar;

- Turizm piyasalarının yakınsaması, yakınsamanın yer aldığı turizm piyasalarında uygulanacak politikaların etkinliği ile ilgili önemli bir işarettir. Yakınsamanın yer aldığı piyasalarda uygulanacak politikalar etkili olabilecektir. Böylelikle politikaların uygulanacağı ülkelerin tercihinde yakınsama hipotezinin verilerinin incelenmesinde yarar olduğunu söylemek mümkündür.
- Küçük çaplı turizm piyasalarından gelen turist sayılarının yakınsama hipotezine uygun olup olmadığını bilmek, bu küçük çaplı piyasaların hedef alınarak gelen uluslararası turist sayısını yükseltebilme kabiliyeti bakımından önem taşımaktadır.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Yakınsama hipotezi hakkında gerçekleştirilen ilk çalışma Narayan'ın 2006 yılında yapmış olduğu çalışmadır. Narayan yapmış olduğu bu çalışmada 1991:01 ile 2003:12 dönemlerine ait aylık verileriyle Avusturalya'nın 13 temel turizm piyasasının yakınsamasını incelemek amacıyla Lagrange Çarpanı (LM) birim kök testi kullanmıştır. Çalışma sonucunda ise Avusturalya'nın 13 temel turizm piyasasının yakınsadığı bulgusunu elde etmiştir.

Lean ve Smyth 2008 yılında yapmış oldukları çalışmalarında Malezya'nın en önemli on turistik pazarının birleşip birleşmediğini incelemeyi amaçlamışlardır. Bu kapsamda 1995:01 ile 2005:12 dönemleri için tek değişkenli ve panel Lagrange çarpanı (LM) birim kök testlerini bir ve iki yapısal kırılmayla uygulamışlardır. Çalışma sonucunda, Malezya'nın turizm pazarlarının birbirine yaklaştığına dair güçlü kanıtlar elde etmişlerdir.

Lorde ve Moore 2008 yılında yapmış oldukları çalışmalarında, 22 ülkeden oluşan bir panel ve 1977:01 ile 2004:12 dönemlerine kadar olan aylık verileri kullanarak, turizm nüfuzundaki ortak hareketi ve bölgeye turist girişlerindeki artışı incelemişlerdir. Çalışma sonucunda elde edilen sonuçlar, grup genelinde turizm nüfuzunda bir yakınlaşma olmadığını, ancak turist girişlerinin büyüme oranlarında benzerlikler olduğunu göstermektedir.

Lee, 2009 yılında yapmış olduğu çalışmasında ADF ve KPSS testlerini ele alarak Singapur'un on iki ana kaynak turizm pazarından 2004:01 ile 2007:09 dönemleri arasında aylık periyotlarla gelen turist sayılarının durağan olup olmadığını test etmiştir. Çalışmaya, Singapur'a 2004:01 ile 2007:09 dönemleri arasında aylık ortalama 20.000 turist gönderen turizm pazarları eklenmiştir. Bu kaynaklar, Japonya, Çin, Hong Kong, Kore, İngiltere, Hindistan, ABD, Endonezya, Avustralya, Tayland Malezya ve Filipinler'dir. Yapılan analiz sonucunda; Hindistan, Malezya ve ABD hariç, bu ülkelerin her biri için durağanlık sağlandığı görülmektedir.

Tang 2011 yılında yapmış olduğu çalışmasında 1995:01 ile 2008:12 dönemleri için Malezya'nın turizm pazarları için yakınsama hipotezini yeniden incelemeyi amaçlamıştır. Bu kapsamda, yakınsama hipotezini incelemek amacıyla Kapetanios (2005) çoklu yapısal kırılmalı birim kök testi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, Malezya'nın turizm pazarlarının tutarlı bir şekilde yaklaşmadığını ve seçilen pazarlardan yalnızca beşinin (ABD, Avustralya, Endonezya, Tayvan ve Tayland) yakınsama hipotezini desteklediği bulgusunu elde etmiştir.

Samırkaş 2011 yılında yapmış olduğu tez çalışmasında bölgesel kalkınmada turizm sektörünün ekonomik açıdan nasıl bir öneme sahip olduğunu incelemiş ve turizm sektörünün bölgesel kalkınmada ülkelere doğrudan ya da dolaylı olarak bir katkı sağlayıp sağlamadığını araştırmıştır. Bu kapsamda 1990-2000 dönemi için KBGSYİH ile bu dönemi kapsayan turist sayısı, turizm yatırım teşvik belgesi ve turizm sabit yatırım verileri kullanılmıştır. Bu veriler ile Türkiye'de 39 il ve 2 temel bölge SEKKY kullanılarak koşulsuz, koşullu beta yakınsaması ve sigma yakınsaması tahminleri elde edilmeye çalışılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda Türkiye'de 1990-2000 döneminde iller ve bölgeler bazında hem KBGSYİH hem de turizm değişkenleri açısından bir dengesizliğin söz konusu olduğu görülmektedir. Bu dönemde turizm gelirlerinin gelişmiş illerde yoğunlaşmasının bu dengesizliği daha da arttırdığı görülmektedir.

Samırkaş ve Bahar 2011 yılında yapmış oldukları çalışmalarında, Türkiye'de turizm sektörünün bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarını gidermedeki etkisini ölçmeyi amaçlamışlardır. Yapılan bu çalışmada 1990-2000 dönemlerine ait KBGSYİH ve turist sayısı verileri ele alınmıştır. Bu kapsamda Türkiye'de 39 il ve 2 temel bölge için koşullu beta yakınsaması ve varyasyon analizi gerçekleştirilerek sigma yakınsaması tahminlerinin elde edilmesi amaçlanmıştır. Analiz sonucunda, Türkiye'de 1990-2000 dönemleri arasında iller ve bölgelerarasında gelir farklılıklarında azalma değil artış olduğu sonucu elde edilmiştir. Bu dönemde, Türkiye'de turizm faaliyetlerinin belirli illerde yoğun olmasının, bölgelerarası gelir farklılığını daha da arttırdığı ve yakınsamanın olmadığı sonucu elde edilmiştir.

Yılancı ve Eriş 2012 yılında yapmış oldukları çalışmalarında, Türkiye turizm pazarlarının 1996:01 ile 2010:12 dönemlerindeki yakınsama hipotezini incelemeyi amaçlamışlardır. Bu kapsamda yapısal kırılmaların bilinmeyen sayısı, biçimi ve yerleri nedeniyle güç kaybetmeyen, yakın zamanda tanıtılan bir Fourier sabit testini kullanmışlardır. Yapılan çalışma sonucunda 14 pazardan 10'unun yakınsama hipotezini desteklediği bulgusu elde edilmiştir.

Abbott vd. 2012 yılında yapmış oldukları çalışmalarında, 1996:01 ile 2009:12 dönemleri için aylık verilerle Türkiye'nin turizm piyasalarını yakınsama hipotezini incelemişlerdir. Yapılan çalışmayla, Türkiye'ye gelen uluslararası turistlerin önemli ölçüde "birlikte hareket etmesine" rağmen, Türkiye'nin başlıca turizm pazarları arasında uzun vadeli "yakınsama" olduğuna dair hiçbir kanıt olmadığı bulgusunu elde etmişlerdir.

Bahar vd.'nin 2013 yılında yapmış oldukları çalışmalarında Fransa, ABD, İspanya, Çin, İtalya, İngiltere, Türkiye, Almanya, Malezya ve Meksika ülkelerinin turizm piyasalarının yakınsaması incelenmiştir. Bu kapsamda ele alınan ülkelere ait 1995-2009 yıllarına ait veriler panel birim kök testleri ile incelenmiştir. Yapılan analizler neticesinde Fransa, Almanya, Çin, Türkiye, Malezya ve Meksika için yakınsama hipotezinin geçerli olduğu bulgusu elde edilmiştir.

Tan ve Tan, 2013 yılında yapmış oldukları çalışmalarında Singapur'un ana on beş turizm pazarından Singapur'a giden aylık uluslararası ziyaretçi sayısını ve Singapur'un toplam uluslararası ziyaretçi sayısını 1994:01 ile 2011:06 dönemleri arasında yakınsama olup olmadığını incelemişlerdir. Çalışma kapsamında Carrion-i-Silvestre vd.'nin (2005) önermiş olduğu yapısal kırılmalı panel birim kök testi kullanılmıştır. Bu on beş kaynak pazar; Çin, Avustralya, Almanya, Hindistan, Hong Kong, Japonya, Güney Kore, Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayvan, Tayland, İngiltere, ABD ve Vietnam'dır. Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre; pazarlar arasında, farklı panel grupları için güçlü bir yakınsama olduğu, Singapur'daki toplam turist sayısını artıracak politikaların başarılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Solarin, 2014 yılında yapmış olduğu çalışmada Güney Afrika'nın turizm pazarları için yakınsama varsayımını, 2000:01 ile 2011:12 dönemleri arasında incelemiştir. Çalışmada, Güney Afrika'nın on altı ana turist kaynağı olarak Zimbabve, Mozambik, Lesotho, Swaziland, Namibya, Botswana, Malavi, ABD, Zambiya, İngiltere, Hollanda, Fransa, Almanya, Avustralya, Hindistan ve Çin bulunmaktadır. Coğrafi boyutta, Güney Afrika'daki Afrika ve deniz aşırı kaynak pazarlarındaki kümelenmeye bağlı yakınsama birim kök testi ve eşbütünlük testleriyle incelenmiştir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre, turizm pazarlarında

uzun dönemde yakınsama olduğu görülmektedir. Bu bulgular da, Güney Afrika'daki toplam ziyaretçi sayısını artırmayı hedefleyen politikaların başarılı olduğunu belirtmektedir.

Solarin ve Lean 2014 yılında yapmış oldukları çalışmalarında, yakınsama hipotezini doğrusal olmayan bir çerçevede incelemişlerdir. Bu çalışma, turizm pazarlarının yakınsamasını incelerken doğrusal olmama sürecini ele alan ve Seyşeller'deki turizm pazarlarının yakınsamasına ilişkin yapılan ilk çalışmadır. Çalışmada, Seyşeller için 2000:01 ile 2012:12 tarihleri arasında doğrusal olmayan birim kök testlerinden KSS birim kök testi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Seyşeller'de yakınsama tespit edilmiştir.

Hepsağ 2016 yılında yapmış olduğu çalışmasında, turist gelişlerinin farklı serilerinin mevsimsel davranışlarını dikkate alarak turizm pazarlarının yakınsama hipotezini mevsimsel birim kökler çerçevesinde incelemeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda Türkiye için 1996:01 ile 2015:12 dönemlerine ait aylık verilerle Beaulieu-Miron Birim Kök Testi kullanarak turizm yakınsama hipotezinin geçerliliğini incelemiştir. Yapılan analiz sonucunda turizm pazarlarının uzun vadede ve Ocak, Mart, Nisan, Mayıs, Temmuz, Eylül ve Ekim aylarında yakınsadığını tespit etmiştir.

Özcan ve Erdoğan, 2017 yılında yapmış oldukları çalışmalarında Narayan'ın (2006) çalışmasına dayanarak Türkiye'nin en büyük on dört turist kaynağı pazarının 1996:01 ile 2012:12 arasındaki aylık verileri ele alarak turizm pazarlarında yakınsama olup olmadığını incelemişlerdir. Bu kapsamda son zamanlarda geliştirilmiş olan iki aşamalı Lagrange çarpanını (LM) ve veride iki yapısal kırılmaya izin veren üç aşamalı artık artırılmış en küçük kareler-lagrange çarpanı (RALS-LM) birim kök testlerini ele almışlardır. Çalışma sonucunda, 14 pazardan 10'unun yakınsadığı bulgusu elde edilmiştir ve bu da turizm pazarlarına ilişkin uygulanan turizm politikalarının ve stratejilerinin başarılı olduğunu göstermektedir. Çalışma kapsamında elde edilen bir diğer sonuç, 14 pazardan 10'unun (Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Almanya, Yunanistan, İsrail, Hollanda, Romanya, İngiltere ve Rusya) yakınsak olduğu şeklindedir.

Alper ve Demiral, 2017 yılında yapmış oldukları çalışmalarında yakınsama hipotezini 1996:01 ile 2015:12 dönemi için Türkiye'nin on dört temel turizm piyasasından gelen turist sayısı ve toplam gelen turist sayısına göre incelemişlerdir. Bu kapsamda, Fourier fonksiyonlu KPSS birim kök testi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre, analize dâhil edilen 14 ülkeden 6'sı (Belçika, İran, İtalya, Rusya, İngiltere ve Yunanistan) durağan, başka bir ifadeyle yakınsak bulunmuştur. Diğer 8 ülke (Bulgaristan, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Avusturya, Fransa, Hollanda, İsrail ve Romanya) için ise sonuçların durağan olmadığı, yani bu ülkeler için yakınsama hipotezinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kaplan vd.'nin 2017 yılında yapmış olduğu çalışmalarında Phillips ve Sul (2007) tarafından geliştirilen yakınsama kulüp algoritmasını kullanarak turizm yakınsamasını ampirik olarak incelenmiştir. Yapılan bu çalışmada Türkiye'nin yirmi sekiz büyük turist kaynağı 1996:01 ile 2014:12 dönemi için ele alınmıştır. Bu kaynaklar, Avusturya, Azerbaycan, Belarus, Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Fransa, Gürcistan, Almanya, Yunanistan, İtalya, İsrail, İran, Kazakistan, Hollanda, Norveç, Polonya, Rusya Federasyonu, Romanya, Suudi Arabistan, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkmenistan, İngiltere, Ukrayna ve ABD şeklindedir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre; bütün ülkelerin bir arada incelendiği tam yakınsama sıfır hipotezi reddedilmiştir. Fakat; Türkiye'de, "Birinci alt grup: İran, Suudi Arabistan, İsrail", "İkinci alt grup: Bulgaristan, Ukrayna, Polonya, Kazakistan, Türkmenistan", "Üçüncü alt grup: Rusya, Hollanda, Yunanistan, İsveç, İsviçre, Belçika, Azerbaycan, İspanya, Çek Cumhuriyeti" ve "Dördüncü alt grup: Almanya, Fransa, ABD, İngiltere, İtalya, Avusturya, Romanya, Danimarka" için kulüp yakınsama hipotezinin geçerli olduğu görülmektedir. Elde edilen bu sonuçlara göre, Türkiye'nin turizm stratejilerinin etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Fendoğlu ve Gökçe 2019 yılında yapmış oldukları çalışmalarında Türkiye'nin 2012-2019 dönemini kapsayan aylık turizm geliri serisinin durağanlığını incelemişlerdir. Yapılan bu çalışmada durağanlık sınaması Fourier birim kök testi ile gerçekleştirilmiştir. Fourier birim kök testi sonucunda ulaşılan bulgular Türkiye'nin 2012-2019 dönemine ait aylık verilerin durağan olduğu yönündedir. Elde edilen bu sonuç ele alınan 2012-2019 dönemleri için turizm geliri serisiyle gerçekleştirilecek regresyon analizlerinin ve gelecek tahminlerinin güvenilir olacağını ifade etmektedir.

Yalçınkaya ve Yazgan 2020 yılında yapmış oldukları çalışmalarında Türkiye için uluslararası turizm piyasası yakınsamasını sınamışlardır. Fourier birim kök testleri kullanarak yaptıkları analizde 1996:1-2018:12 dönemini dikkate almışlardır ve 97 uluslararası turizm piyasasından 53'ü için yakınsamanın geçerli olduğunu bulmuşlardır.

Pizzuto ve Scirtino 2020 yılında yapmış oldukları çalışmalarında İtalya'nın 20 büyük kaynak pazarındaki turizm pazarlarının yakınsama hipotezini incelemeyi amaçlamışlardır. Bu amaçla 2008–2018 dönemine ait aylık turist gelişleri ve geceleme verilerini ve Phillips ve Sul (2007, 2009) tarafından geliştirilen zamanla değişen faktör modelini kullanmışlardır. Yapılan çalışma sonucunda tam (mutlak) yakınsamanın olmadığını öne sürerek, kulüp yakınsaması hipotezini kabul etmişlerdir. Asya ülkelerinin heterojen davranışlar sergilerken, geleneksel olarak daha önemli kaynak pazarlarının devam etme eğiliminde olduğunu ifade etmişlerdir.

Llorca-Rodríguez vd. 2020 yılında yapmış oldukları çalışmalarında turizmin Avrupa Birliği'nin (AB) bölgesel uyumu üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Yurt içi ve yurt dışı turizmin performansı, bölgelerin gelişme düzeyi ve hem doğrudan hem de taşıma etkileri dikkate alınarak istatistiksel olarak test etmişlerdir. Bu nedenle çalışma, etkilerinin dağılımına odaklanarak turizm ekonomik sürdürülebilirliğinin bir alt boyutunu ele almaktadır. 2000-2016 dönemi için 258 bölgeyi kapsayan Eurostat'ın bölgesel istatistik verileri dengesiz panel veri analiziyle incelenmiştir. Bu kapsamda turizmle artırılmış koşullu yakınsama çerçevesi içinde, mekansal çapraz gerilimli modeller, Sistem Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi kullanılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda iç turizmin, özellikle daha az gelişmiş ve geçiş bölgeleri için, AB'nin bölgesel bütünlüğünü güçlendirmek için daha iyi bir araç olduğu, gelen turizmin, bu bölgelerin yakınlaşmasını açıkça engellemekte olduğu ve bunlar üzerinde doğrudan ve yayılma olumsuz etkileri bulunmadığı bulgusu elde edilmiştir.

Haller vd. 2020 yılında yapmış oldukları çalışmalarında 28 üye ülke, veri mevcudiyetine bağlı olarak 2012 ile 2018 arasındaki dönem için analiz edilmiştir. Ekonomik yaklaşmanın turizm sektöründen üç tür gelir açısından gerçekleşip gerçekleşmediğini ampirik olarak test etmişlerdir. Turizm gelirin ekonomik büyümeye katkısı farklı ülkeler arasında değişiklik göstermiştir. B ve r-yakınsama analizi, konaklama, ulaşım ve restoran ve kahve dükkanı hizmetlerinden elde edilen gelirlere dayalı olarak düşük yoğunluklu ve yavaş bir süreç göstermiştir. Beklentilerin aksine, incelenen faktörlerin AB-28 ülkelerinde turizm sektörü yaklaşmasını güçlü bir şekilde desteklediği görülmektedir. Sonuç olarak çalışmada yakınsamanın hızlanmadığı, yavaş olduğu ve turizm faktörleri tarafından değil, ilgili faktörlerle belirlendiği tespit edilmiştir.

Pshenichnykh vd. 2020 yılında yapmış oldukları çalışmalarında Rusya'ya turist akışı olan başlıca ülkeler için yakınsama hipotezini incelemeyi amaçlamıştır. Yakınsama hipotezini test etmek için toplam uluslararası turist geliş sayısı ile belirli bir başlangıç pazarından gelen uluslararası turistler arasında bir birim kök testi uygulayarak mevcut belgeleri takip etmişlerdir. Yapılan çalışma sonucunda Rusya'nın turizm pazarında uzun vadeli yakınsadığı görülmektedir. Yapısal değişim testleri, 2014 2015 döneminde ağırlıklı olarak Rusya'da görülen süresizlik dönemleri ile on üç ülkenin yakınsama işaretleri gösterdiğini ortaya koymuştur. Bu bulgular, devletin Rusya'ya gelen toplam ziyaretçi sayısını artırmak için kullandığı politikaların başarılı olduğu anlamına gelmektedir.

4. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Bu çalışmada turizm gelirleri için yakınsama hipotezinin geçerliliği MINT (Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye) ülkeleri için Beyaert ve Camacho (2008) tarafından önerilen doğrusal olmayan rejim geçişli panel birim kök testi uygulanarak sınanması amaçlanmaktadır. MINT ülke grubu ilk olarak ekonomist Jim O'Neill tarafından 2014 yılında BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) ülkelerine alternatif olarak tanımlanmıştır. Turizm gelir verileri yıllık 1995-2019 dönemini kapsamakta ve Dünya Bankası resmi veri tabanından elde edilmiştir. MINT ülke grubunun daha yüksek nüfus, güçlü ekonomik büyüme, hızla gelişen orta sınıf ve girişimcilik kültürü gibi özelliklere sahip olduğu belirtilmektedir ve geleceğin ekonomisi olarak adlandırılmaktadır. Bu ülke grubu gelişmekte olan ülkeler grubunda olmanın yanında coğrafi konumları, potansiyel genç nüfusa sahip olmaları gibi özelliklerinden dolayı büyüme potansiyeli olan ülkeler arasında adlandırılmaktadır (Hayaloğlu, 2015, s. 27). Turizm gelirlerine yönelik yakınsama hipotezinin geçerli olup olmaması ekonomik kalkınma adına önemli etkenlerden biri olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla elde edilecek analiz sonuçları MINT ülkelerinin kalkınmaları adına politika yapıcılar için önemli olabilir (Uzunkaya, 2019, s. 1039). Doğrusal olmayan panel birim kök testi ile yapılan sınamada iki rejimli otoregresif (TAR) model kullanılmıştır. Beyaert ve Camacho tarafından önerilen Panel TAR modeli hem doğrusallığı hem de durağanlığı sınamanın yanında mutlak ya da nispi yakınsama testi gerçekleştirmektedir.

4.1. Panel TAR Birim Kök Testi

Beyaert ve Camacho (2008) tarafından önerilen bu test, panel için bir eşik değer belirlendikten sonra doğrusallığı sınamakta ve ardından seri doğrusal dışı ise panel verilerinin durağanlığını iki rejimli bir eşik modeli ile test etmektedir. Panel TAR birim kök testi paneli oluşturan kesitler arasındaki bağımlılığı dikkate aldığından ikinci kuşak panel birim kök testi olarak literatüre kazandırılmıştır. Beyaert ve Camacho yakınsamasının varlığını incelemek için aşağıdaki panel veri modelini dikkate alınmışlardır:

$$\Delta g_{it} = \left[\delta_i^I + \rho_i^I g_{it-1} + \sum_{j=1}^p \varphi_{ij}^I \Delta g_{it-1} \right] I_{\{Z_{t-1} < \lambda\}} + \left[\delta_i^{II} + \rho_i^{II} g_{it-1} + \sum_{j=1}^p \varphi_{ij}^{II} \Delta g_{it-1} \right] I_{\{Z_{t-1} \geq \lambda\}} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Burada $i = 1, 2, \dots, N$ ve $t = 1, 2, \dots, T$ 'dir. $I_{\{x\}}$ gösterge olup x doğru olduğunda 1, aksi takdirde 0'dır. $Z_{t-1} < \lambda$ olduğu zaman 1. rejim olarak adlandırılır ve aşağıdaki gibi olur:

$$\Delta g_{it} = \delta_i^I + \rho_i^I g_{it-1} + \sum_{j=1}^p \varphi_{ij}^I \Delta g_{it-1} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

$Z_{t-1} \geq \lambda$ olduğu zaman 2. Rejim olarak adlandırılır ve aşağıdaki gibi olur:

$$\delta_i^{II} + \rho_i^{II} g_{it-1} + \sum_{j=1}^p \varphi_{ij}^{II} \Delta g_{it-1} + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

Burada λ eşik parametresi olarak adlandırılırken Z_{t-1} ise eşik değişkenidir (Beyaert ve Camacho, 2008, s. 670).

Doğrusallık testi için olabilirlik oran testi ile sıfır hipotezi test edilir ve hipotez aşağıdaki gibidir:

$$H_{0,1}: \delta_i^I = \delta_i^{II}, \rho_i^I = \rho_i^{II}, \varphi_i^I = \varphi_i^{II}$$

Test standart bir dağılıma sahip olmadığından, kritik değerler önyükleme simülasyonları kullanılarak elde edilir. Sıfır hipotez reddedilemezse, Evans ve Karras (1996) tarafından önerilen doğrusal model tahmin edilir. Eğer sıfır hipotez reddedilirse, doğrusal olmayan çerçevede yakınsama test edilir (Yılancı ve Pata, 2020, s. 5). Yakınsama hipotezinin sıfır hipotezi aşağıdaki gibidir ve her iki rejimde yakınsamanın olmadığını ifade eder:

$$H_{0,2}: \rho_i^I = \rho_i^{II} = 0$$

Alternatif hipotezler ise aşağıdaki gibi olup sırasıyla yakınsamanın her iki rejimde, ya da kısmi yakınsamanın gerçekleştiğini ifade etmektedir:

$$H_{A,2}: \rho_i^I < 0, \rho_i^{II} < 0$$

$$H_{A,2}: \rho_i^I < 0, \rho_i^{II} = 0$$

$$H_{A,2}: \rho_i^I = 0, \rho_i^{II} < 0$$

Hipotezlerin sınaması t testi ile yapılır ve elde edilen sonuçlara göre yakınsama türüne karar verilir.

Bu çalışmada, yakınsama hipotezinin incelenmesi ortalamaya göre yapılmıştır ve Panel TAR birim kök testi uygulanarak serinin yakınsama hipotezinin geçerliliği sınanmıştır. Ülkelerin grup ortalamasına yakınsamaları incelenmiş ve bunun için, turizm gelirinin ortalama değere oranına ait logaritmik serinin $(\ln(MINT\_TURİZM_{Ülke}/MINT\_TURİZM_{Ortalama}))$ durağanlık özellikleri araştırılmıştır.

5. AMPİRİK SONUÇLAR

Turizm ekonomisi kalkınma anlamında önemli değişkenlerden birisidir ve turizm gelirlerine yönelik yakınsama hipotezinin geçerliliğinin sınanması araştırmacıların hep ilgi odağı olmuştur. Bu amaçla MINT ülkeleri için doğrusal olmayan panel birim kök testi ile sınanmıştır. Bunun için panel rejimli otoregresif (TAR) birim kök testi uygulanmıştır. Sonuçlar Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Panel TAR Birim Kök Test Sonuçları

<i>Doğrusallık Test Sonuçları</i>						
<i>Test İstatistiği</i>	<i>Kısıtsız Bootstrap Olasılık Değeri</i>	<i>Kısıtlı Bootstrap Olasılık Değeri</i>	<i>Geçiş Ülkesi</i>	<i>d</i>	<i>Eşik Değeri</i>	<i>1. Rejimdeki Gözlem Yüzdesi</i>
38,393	0,044**	0,041**	Meksika	1	0,3649	80,9524
<i>Durağanlık (Yakınsama) Test Sonuçları</i>						
<i>1. Rejimin Durağanlığı</i>		<i>2. Rejimin Durağanlığı</i>		<i>Her İki Rejimin Durağanlığı</i>		
-8,7272 (0,002)***		-3,5941 (0,001)***		89,0813 (0,000)***		
<i>Mutlak ve Nispi Yakınsama Test Sonuçları</i>						
<i>1. Rejim</i>		<i>2. Rejim</i>		<i>Her İki Rejim</i>		
17,3058 (0,030)**		3,1948 (0,370)		8,7860 (0,053)*		

Not: **, ** ve *** sırasıyla % 10, %5 ve % 1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir. Parantez içindeki değerler serilerin olasılık değerleridir.

MINT ülkeleri için turizm gelir serisinin doğrusal olmadığı ve iki rejim arasındaki geçiş ülkesinin Meksika olduğu sonucuna varılmaktadır. Rejim parametresi 0,3649 olarak tahmin edilmiştir. Serinin hem birinci ve ikinci rejimde hem de birlikte durağan olduğu görülmektedir. 1. Rejim, 2. Rejim ve her iki rejimin birlikte 0,3649 değerinin üzerinde olduğu yıllara karşılık geldiğini göstermektedir. Yakınsama sonuçlarına göre, 1. rejim ve her iki rejim için yakınsama olduğu görülmektedir. Çünkü olasılık değerlerinin anlamlılık düzeylerinden daha küçük çıkmıştır. Dolayısıyla ilk ve birlikte ele alınan rejimde nispi yakınsama söz konusudur. Yani MINT ülkelerinin turizm gelirleri için kısmi yakınsama vardır. İkinci rejimde ise mutlak yakınsama söz konusudur.

6. SONUÇ

Turizm, yalnızca kalkınma süreci için modern bir itici güç oluşturmakla kalmayan, aynı zamanda küresel ekonominin iyileşmesini hızlandırmaya yardımcı olan uluslararası bir endüstri ve en büyük iş sağlayıcısı olarak kabul edilmektedir. Uluslararası turizm geliri önemli bir döviz kaynağıdır. Çoğu durumda, cari açıkların ve negatif ödemeler dengesinin ortadan kaldırılmasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca, turizmle ilgili diğer faaliyetler yoluyla döviz gelirinin artması, döviz rezervlerinin daha da artması için güvence sağlamakta ve her ekonominin ödemeler dengesinin iyileştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Dahası, artan turist faaliyeti, mal ve hizmet üretiminde kullanılan sermaye mallarının ithal edilme şansını ve turist akını her seferinde alan ülkede vergi gelirlerini artırma şansını artırmaktadır. Bir ekonomide turizmin olumlu etkileri, her bir ekonominin büyüme düzeyi veya boyutuna bakılmaksızın, tüm ekonomiler için genel olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla turizm endüstrisinin ekonomik büyümeye olumlu bir katkısı olduğunu söylemek mümkündür.

Turizm, birçok bölgenin ilerlemesindeki ve rekabet edebilirliğindeki kilit rolü hakkında literatürde büyük bir fikir birliğine sahiptir ve en önemli sektörlerden biri olarak kabul edilmektedir. Turizm sektörü aynı zamanda, ister istihdam yoluyla, ister hâlihazırda orada faaliyet gösteren diğer şirketlerin dinamikleri aracılığıyla olsun bir ekonomi üzerinde doğrudan, dolaylı ve uyarılmış etkiler üretmeye yönelik muazzam kapsamı ile karakterize edilen faaliyetlerden oluşmaktadır. Hükümetler turizmi geleneksel ekonomik sektörlerdeki istihdam kılığı nedeniyle ekonomik kalkınmaya ulaşmak için olası bir araç olarak tanımlamaktadır. Turizm endüstrisinin gelişiminin ülkelerin farklı ekonomik büyüme aşamalarıyla bağlantılı olduğu gerçeği göz önüne alındığında, uluslararası seyahatlerin farklı yakınsama modellerinin belirlenmesi, ülkelerin turizm geliştirme stratejilerinin etkisini değerlendiren güçlü bir politika aracı olarak hareket edebilir. Bu sebeple gelirleri bir ülkeden diğerine aktararak turizm pazarlarının yakınsaması yerel ekonomilere fayda sağlayacaktır.

Literatürde turizm gelirlerinin ekonomik büyüme ile bağlantısını kanıtlayan birçok çalışma (Samırkaş, 2011, Samırkaş ve Bahar, 2011, Abbott, ve diğerleri, 2012, Haller, ve diğerleri, 2020, Pshenichnykh, ve diğerleri, 2020) mevcuttur. Dolayısıyla ekonomik büyümenin önemli göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir ve büyümeyi pozitif anlamda etkilemesi kaçınılmazdır. Bunun haricinde turizm gelirlerinde ki artış ile yıllar içerisinde ülkelerin sürdürülebilirliği sağlaması ve dış ticaret açığını kapatması da mümkün olmaktadır. Turizm talebinin yakınsama kalıpları, ekonomi üzerindeki etkileri ve kazanımları hakkında derin bir anlayış elde etmek için politika yapımcılar tarafından incelenebilir. Dolayısıyla turizm gelirlerinin uzun vadede

ekonomideki önemli katkısından dolayı yapılan yakınsama sınavının turizm politikalarının belirlenmesi ve buna göre önlemler alınması ve projeler geliştirilmesi açısından önemli olmaktadır.

Bu çalışmada geleceğin ekonomisi olarak gösterilen MINT ülkelerindeki turizm gelir yakınsaması hipotezinin geçerliliği araştırılmıştır. 1995-2019 dönemini kapsayan yıllık veriler kullanılarak MINT ülkeleri için turizm gelir serisinin durağanlığı doğrusal olmayan panel birim kök testi ile sınanmıştır. İki rejimli otoregresif (TAR) modeli serinin doğrusallık, durağanlık ve yakınsama sonuçlarını vermektedir. Turizm gelir serisinin doğrusal olmayan bir yapı izleme ihtimali göz önünde bulundurularak ilk olarak seriye doğrusallık sınavı yapılmıştır ve sonrasında doğrusal olmayan birim kök testi uygulanmıştır.

Elde edilen ampirik bulgulara göre incelenen serinin doğrusal olmayan bir yapıda olduğu görülmektedir. Yapılan TAR panel birim kök sınavına göre iki rejim arasındaki geçiş ülkesinin Meksika olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Beyaert ve Camacho (2008) iki rejim arasındaki geçiş ülkesini, ülkeler arasındaki yoğun yakınsama sürecinin temsilcisi olarak ifade etmişlerdir. Burada eşik parametresi 0,3649 olarak tahmin edilmiştir. Bu, birinci rejim için Meksika'nın turizm gelirlerinin, grubun ortalama turizm gelirinin yüzde 0,3649'un üzerinde olduğu yıllara tekabül ettiği anlamına gelmektedir. Bu rejim, örneklemin %80,95 gözlemine karşılık gelmektedir. İkinci rejim ise örneklemin %19,05'ine karşılık gelmektedir. Seri hem birinci ve ikinci rejimde hem de birlikte ele alınan rejimde durağan çıkmıştır. Ayrıca ilk ve birlikte ele alınan rejimde nispi yakınsama söz konusu iken ikinci rejimde mutlak yakınsama söz konusudur. Her iki rejimde de mutlak yakınsamanın olmadığı görülmektedir.

İncelenen literatürden yapılan bu çalışmaya benzer olarak Narayan (2006), Lean ve Smyth (2008), Lee (2009), Tang (2011), Yılancı ve Eriş (2012), Bahar vd. (2013), Tan ve Tan (2013), Solarin (2014), Hepsağ (2016), Özcan ve Erdoğan (2017), Kaplan vd. (2017), Fendoğlu ve Gökçe (2019), Yalçınkaya ve Yazgan (2020), Pizzuto ve Scirtino (2020), Haller vd. (2020) ile Pshenichnykh vd. (2020) çalışmalarında da yakınsamanın olduğu görülmektedir. Turizm yakınsamasıyla ilgili literatürdeki araştırmaların büyük kısmının doğrusal formda olduğu görülmektedir. İncelenen literatürde ele alınan Solarin ve Lean (2014) çalışması da yapılan bu çalışmaya benzer şekilde doğrusal olmayan birim kök testleri ile incelenmiştir. Çalışma sonucunda elde edilen bulguların yaptığımız çalışmayla benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bu anlamda doğrusal olmayan panel birim kök sınavının kullanıldığı bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Yine sonraki çalışmalarda farklı bir ülke ya da ülke grubuyla yapılacak olan doğrusal olmayan birim kök sınavının literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Etik Beyan: Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer aldığını beyan ederiz. Aksi bir durumun tespiti halinde Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Yazar Katkı Beyanı: 1. Yazarın katkı oranı %50, 2. Yazarın katkı oranı ise %50'dir.

Çıkar Beyanı: Yazarlar herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedirler.

KAYNAKÇA

Abbott, A., Vita, G. & Altınay, L. (2012). Revisiting the convergence hypothesis for tourism markets: evidence from Turkey using the pairwise approach, *Tourism Management*, 33: 537-544.

Alper, A., E. & Demiral, M. (2017). Türkiye'nin turizm piyasaları için yakınsama hipotezinin testi: Fourier durağanlık analizi bulguları. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(4), 205-213.

Bahar, O. & Kozak, M. (2013). Turizm ekonomisi. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Bahar, O., Bozkurt, K., & Doğan, B. (2013). Striving for service quality: Reality, problems and solutions. *Social Sciences* (1392-0758), 79(1).

- Bernard, A. B., & Durlauf, S. N. (1995). Convergence in international output. *Journal of applied econometrics*, 10(2), 97-108.
- Bernard, A. B. & Durlauf, S. N. (1996). Interpreting tests of the convergence hypothesis. *Journal of Econometrics*, 71, 161-173.
- Beyaert, A. & Camacho, M. (2008). Tar panel unit root tests and real convergence. *Review of Development Economics*, Wiley Blackwell, 12 (3): 668-681.
- Bingöl, N., Pehlivan, C. . & Han, A. (2020). Turizm gelirleri-makro değişkenler arasındaki ilişkinin Türkiye için ampirik olarak incelenmesi, *Ekev Akademi Dergisi*, 24 (82): 245-262.
- Estevão, C. M., Garcia, A. R., Filipe, S. B., & Muniz, A. C. F. (2017). Convergence in tourism management research: a bibliometric analysis. *Tourism & Management Studies*, 13(4), 30-42.
- Evans, P. & Karras, G. (1996). Convergence revisited, *Econ*, 37 (2): 249–265. [https://doi.org/10.1016/S0304-3932\(96\)90036-7](https://doi.org/10.1016/S0304-3932(96)90036-7).
- Fendoğlu, E., & Gökçe, E. C. (2019). Türkiye'nin turizm geliri serisinin durağanlığı: Fourier KPSS Durağanlık Testi. *Ekoist: Journal of Econometrics and Statistics*, (31), 17-28.
- Güngör, İ. . & Çuhadar, M. (2005). Antalya iline yönelik alman turist talebinin yapay sinir ağları yöntemiyle tahmini, *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, (1), 84-98.
- Haller, A. P., Butnaru, G. I., Hârşan, G. D. T. & Ştefănică, M. (2020). The relationship between tourism and economic growth in the EU-28. Is there a tendency towards convergence?, *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, DOI: 10.1080/1331677X.2020.1819852
- Hayaloğlu, P. (2015). MINT ülkelerinde demokrasi ekonomik büyümeyi nasıl etkilemektedir? *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 1(1), 17-29.
- Hepsağ, A. (2016). Testing convergence of tourism markets: evidence from seasonal unit roots test, *Anatolia*, 27(2): 177-188.
- Issa, I. A., & Altinay, L. (2006). Impacts of political instability on tourism planning and development: The case of Lebanon. *Tourism Economics*, 12(3), 361-381.
- Ivanovski, K., Churchill, S. A., & Inekwe, J. (2020). Convergence in income inequality across Australian states and territories. *Social Indicators Research*, 148(1), 127-142.
- Kaplan, F., Öztürk, E. . & Güngör, Ş. (2017). Is the club convergence hypothesis validly for Turkey tourism market. *Research in Applied Economics*, 9(3): 24-29.
- Karaca, O. (2004). Türkiye'de bölgelerarası gelir farklılıkları: yakınsama var mı? (No. 2004/7). Discussion Paper.
- Kim, H. J., & Chen, M. H. (2006). Tourism expansion and economic development: The case of Taiwan. *Tourism management*, 27(5), 925-933.
- LaFree, G. (2005). Evidence for elite convergence in cross-national homicide victimization trends, 1956 to 2000, *Sociological Quarterly*, 46(1), 191–211. <https://doi.org/10.1111/j.1533-8525.2005.00009.x>
- Lean, H. H. & Smyth, R. (2008). Are Malaysia's tourism markets converging? evidence from univariate and panel unit root tests with structural breaks, *Tourism Economics*, 14, 97–112.
- Lee, C., G. (2009). Are tourist arrivals stationary? evidence from singapore. *International Journal of Tourism Research*, 11: 409–414.

- Llorca-Rodríguez, C. M., Chica-Olmo, J. & CasasJurado, A. C. (2020). The effects of tourism on EU regional cohesion: a comparative spatial crossregressive assessment of economic growth and convergence by level of development, *Journal of Sustainable Tourism*, DOI: 10.1080/09669582.2020.1835930
- Lorde, T. . & Moore, W. (2008). Co-Movement in tourist arrivals in the Caribbean, *Tourism Economics*, 14: 631-643.
- Lundberg, D. E., Krishnamoorthy, M., & Stavenga, M. H. (1995). *Tourism economics*. John Wiley and sons.
- McKinnon, R. (1964), 'Foreign exchange constraints in economic development and efficient aid allocation', *Economic Journal*, Vol 74, 388–409.
- Narayan, P. K. (2006). Are Australia's tourism markets converging?, *Applied Economics*, 38: 1153-1162.
- Narayan, P. K. (2007). Testing convergence of Fiji's tourism markets, *Pacific Economic Review*, 12: 651–663.
- Özcan, B. & Erdoğan, S. (2017). Are Turkey's tourism markets converging? evidence from the two-step LM and three-step RALS-LM unit root tests, *Current Issues in Tourism*, 20(4): 425-442.
- P.C.B. Phillips, & D. Sul. (2007). Transition modeling and econometric convergence tests, *Econometrica*, 75 (6), 1771-1855.
- Pizam, A. (1999). A comprehensive approach to classifying acts of crime and violence at tourism destinations. *Journal of Travel Research*, 38(1), 5-12.
- Pizzuto, P. & Sciortino, C. (2020). Exploring the tourism markets' convergence hypothesis in Italy, *Tourism Economics* 1–9. DOI: 10.1177/1354816620940436
- Proença, S. & Soukiazzi, E. (2008). Tourism as an economic growth factor: a case study for Southern European countries, *Tourism Economics*, 14 (4), ss. 791–806.
- Pshenichnykh, Y., Yakimenko, M, & Zhertovskaja, E. (2020). Checking convergence hypothesis of the Russia tourist market. *European Journal of Tourism Research* 26, 2608.
- Quah, D. (1993). Galton's fallacy and tests of the convergence hypothesis. *The Scandinavian Journal of Economics*, 95(4),427-443.
- Samırkaş, M. (2011). Turizm sektörünün bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarını gidermedeki etkisi: Türkiye örneği. Doktora Tezi. Muğla Üniversitesi, Muğla.
- Samırkaş, M. & Bahar, O. (2011). Turizm sektörünün bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarını gidermedeki etkisi: yakınsama modeli, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 48 (557), 85-98.
- Solarin, S., A. (2014). Revisiting the convergence hypothesis of tourism markets: evidence from South Africa. *Margin-The Journal of Applied Economic Research*, 8(1): 77–92.
- Solarin, S. A. . & Lean, H. H. (2014). Nonlinearity convergence of tourism markets in Seychelles, *Current Issues in Tourism*, 17: 475-479.
- Tan, S., H. . & Tan, S., K. (2013). Research note: are singapore's tourism markets converging with structural breaks?. *Tourism Economics*, 19(1): 209-216.
- Tang, C. F. (2011). Old wine in new bottles: are malaysia's tourism markets converging?, *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 16: 263-272.
- Tse, R. Y. (2001). Estimating the impact of economic factors on tourism: evidence from Hong Kong. *Tourism Economics*, 7(3), 277-293.
- Ulucak, R. (2018). Çevre kalitesi açısından yakınsama hipotezine yeni bir bakış: ekolojik ayak izi ve kulüp yakınsamaya dayalı ampirik bir analiz, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(4): 29-38.

UNWTO (2018). Tourism highlights 2018 edition, World Tourism Organization, <https://www.eunwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419876>.

Uzunkaya S. Ş. (2019). Doğrudan yabancı yatırımların ülkelerin ekonomik performanslarına etkileri: MINT ülkeleri üzerine tarihsel bir analiz, *Turkish Studies-Economics, Finance, Politics*, 14(3): 1035-1043.

Vanegas, Sr, M., & Croes, R. R. (2003). Growth, development and tourism in a small economy: Evidence from Aruba. *International Journal Of Tourism Research*, 5(5), 315-330.

Yalçinkaya, Ö., & Yazgan, Ş. (2020). Türkiye'nin Turizm Piyasalarının Yakınsama Analizi: Fourier Birim Kök Testlerinden Kanıtlar. *Third Sector Social Economic Review*, 55(1), 93-110.

Yılancı, V. & Eriş, Z. A. (2012). Are tourism markets of turkey converging or not? a fourier stationary analysis, *Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 23, 207–216.

Yılancı, V. & Pata, U. K. (2020). Convergence of per capita ecological footprint among the asean-5 countries: evidence from a non-linear panel unit root test, *Ecol*, 113: 106178. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2020.106178>.